

Dr. Helgi Pjeturss

Hin nýa franska heimspeki og mesta vandamál vorra tíma

I.

LOFSVERT má það teljast, að nýtt tímarit — Nýir pennar er það kallað — flytur grein, að vísu aðeins þýdda, um nýa heimspeki; eða tilraun í þá átt. Er það hinn svonefndi „existentialismi“, sem franskur rithöfundur, J. P. Sartre, hefir komið fram með. Hafið jeg áður í útlendu tímariti, sjeð getið um þessa nýu heimspeki, sem er að verða mjög fræg. Sartre kvað hafa samið ýms leikrit og skáldsögur, og er það líklega mest því að þakka hversu gott skáld hann er, að þessi nýa heimspeki hans skuli svona fljótt hafa orðið fræg. — En mjög eftirtektarverður er þessi mikli áhugi á því sem menn halda að sje ný heimspeki, og hann bendir ótvíráðlega til þess, að fyrir hendi sje rík þrá eftir leiðbeiningu til að geta áttað sig á sjálfum sjer og heiminum.

Sartre kvað leggja mikið upp úr Pascal og Sören Kierkegaard, en einnig Nietzsche.

Nú er að vísu þekking mín á ritum Pascals og Kierkegaards mjög takmörkuð, en jeg leyfi mjer samt að halda, að þessa annáluðu ritsnillinga

sje rjettara að kalla andríkismenn og trúmenn en heimspekinga. Það er fremur Nietzsche sem á það heiti skilið, og hefi jeg, þó að alllangt sje síðan, mörgum stundum varið til að kynna mjer rit hans. Nietzsche var á yngri árum mjög gagntekinn af speki Schopenhauers, en aðalniðurstaða þess vitnings var sú dapurlega, að lífið sje það sem betur væri ekki. Sá hann þar í rauninni ekki annað ráð en það, að löngunin til að lifa — *der Wille zum Leben*, er hann nefnir svo — kulnaði alveg út. Framfarir þær í líffræði, sem einkum eru kenndar við nöfn Darwins og Spencers urðu Nietzsche þó sú hjálp sem dugði til þess að hann hvarf frá hinni algerlega neikvæða stofnu Schopenhauers. Ráðið serra hann sá, var að framgæti komið ný og fullkomnari manntegund, sem hann kallaði *Übermensch* (Superman; dr. Ág. Bjarnason held jeg það sje, sem hefur kallað *Übermensch* Nietzsches ofurmenni). En um það hvernig þetta ætti að geta orðið, voru hugmyndir þær sem Nietzsche gerði sjer mjög ófullnægjandi, og hafa þess vegna haft óheppi-

leg áhrif á þýska sögu. Nietzsche dáðist mjög að mönnum eins og Cesare Borgia og Napoleon, og virtist sem slíkir mundu helst vera í ofurmennisáttina. Ætti öðrum eins og þeim að vera leyfilegt jafnvel það sem vjer mundum nefna glæpsamlegt athæfi gagnvart hversdagsfólkinu, af því að nauðsynlegt gæti verið til þess að mannkynið kæmist á æðra stig, að beita grimmd og miskunnarleysi. — Nietzsche grunaði ekki, að þessir skörungar mannkynssögunnar, sem hann dáðist svo mjög að, voru helstefnumenn af sjerstaklega illkynjaðri tegund. Hugmyndin um hinar tvær stefnur var ekki til í heimspeki hans, eða neinni heimspeki þá. — Scopenhauer hafði að vísu fálmað eitthvað í þá átt, en árangurslítið, líklega mest af því hversu þekking hans í jarðfræði og líffræði var ónóg.

II.

Það má segja það hiklaust fyrir, að þessi nýa franska heimspeki, sem nefnd er „existentialismi“ á ekki mikla framtíð í vændum. Því að það er víst, að til þess að um geti orðið að ræða það sem í sannleika eigi skilið að heita ný heimspeki, þarf ný þekking að koma til, og það á svo háu stigi, að heita megi að verulegu leyti ný heimsfræði, tilverufræði, sem geti gert oss skiljanlegan tilgang heimsins og lífsins, og sýnt oss fram á, að vel megi takast að koma til rjettrar leiðar því sem nú stefnir svo háskalega rangt. Mundi slík þekking leiða til þess að vjer eignuðumst það sem vjer þörfumst svo mjög fyrir; en það er fullkomlega vísindaleg líf-ernisfræði.

III.

Í upphafi heimsþépigreinarinnar í „Nýum pennum“ stendur þetta: „Maðurinn . . . veit ekki hvernig eða hversvegna hann hefir orðið til, í heimi, sem hann ekki skilur“.

Þetta er mjög rangt. — Maðurinn hefir þegar öðlast allmikla vitneskju um það hvernig hann hefir orðið til. Það er vitað, að vorir fyrstu foreldrar, sem komu til sögunnar fyrir svo sem 1000 milljónum ára, voru ósæar (míkroskópskar) lífagnir, í hafi er sennilega lukti um alla jörð. Tilgangur heimsins er auðsjáanlega vaxandi samháefing og samstilling, sífellt samsettari einda. Tilgangur lífsins sá, að geta tekið vaxandi þátt í þessari svo óskiljanlega furðulegu smíð sem alheimurinn er. Tilgangur mannkynsins: að þroskast svo, að það geti öðlast sem fullkomnasta stjórñ á náttúruöflum síns hnattar, og lifað í sem fullkomnustu samræmi við tilgang heimsins og lífsins.

IV.

Sú heimspeki sem hefur ekki áttað sig á hinum tveim stefnum framvinduunnar er jeg nefni helstefnu og lífstefnu, hlýtur alltaf að vera mjög ófullnægjandi, svo ófullnægjandi, að þar er í rauninni ekki um það að ræða, sem rjett sje að nefna heimspeki.

Það getur ekki verið neitt vafamál hvor stefnan það er, sem ráðið hefur hjer á jörðu. Hin mikla spurning verður því þessi: Er unnt að breyta svo til, að lífstefna komi í stað helstefnu. Og verður þeirri spurningu að svára á þá leið, að það er enginn

vafi á því að svo gæti orðið. En það er einnig alveg efalaust, að án hjálpar nokkurra nýrra vísinda, getur það ekki orðið.

Það mun vera óhætt að segja, að öllum þorra mannkynsins hefir verið það að mestu leyti hulið hversu geysi mikil þýðing vísindanna getur verið, áður nokkrir vísindamenn, sem að vísu störfuðu við meir en þúsund sinnum betri ástæður en nokkrir þekkingarinnar menn áður, leiddu það í ljós, að á skammri stundu má leggja í rústir hinar stærstu borgir jarðarinnar og drepa niður fólkið svo tugum milljóna skiptir. Og eru þeir nú að vísu sumir sem eru þeirrar skoðunar, að betri væri vanþekking en slík vísindi. Og er þar þó þess að geta, að það er ekki vísindamönnum að kenna, að uppgötvunum þeirra hefir verið þannig beitt. Fer á þá leið þar sem helstefnan ræður. En hugsanlegar eru þær rannsóknir, sem leitt gætu til svo aukinnar þekkingar á eðli og tilgangi lífsins, að unnt yrði að breyta gersamlega þeirri viðburðarás sem nefnd hefir verið veraldarsagan, og koma mannkyninu á braut óslitins friðar og vaxandi farsældar. Eða með öðrum orðum: að breyta um frá helstefnu til lífstefnu.

V.

Í útvarpinu var í gær sagt frá ræðu, sem haldið hafði Jan Smuts, einn af merkilegustu stjórnmálamönnum vorra tíma. Hafði hinn vitri öldungur lagt mikla áherslu á að brýna fyrir áheyrendum sínum — sem raunar má segja að sje allt mannkynið — hversu hættulegir þessir tímar eru. Og þarf ekki að efa,

að þar hefir síst verið orðum aukið. Því að um ekkert minna er að ræða nú en það, hvort mannkynið á að geta haldið áfram að vera til, eða liða undir lok, eftir hörmungar, ógurlagri, en jafnvel þær sem mestar hafa verið áður á þessari jörðu vorri, sem þó rjettilega hefir verið nefnd heimkynni hörmunganna.

Um hvítasunnuleytið 1947.

Helgi Pjeturss.